

1. Danylyshyn B. Ukraina v mezhdunarodnykh reitynhakh ustoiichyvoho rozvytytia / B. Danylyshyn, O. Veklych // Ekonomyka Ukrainy. – 2008. – #7. – S. 13 – 23. [in Russian]
2. Arsenenko A. Yu. Porivnialnyi analiz umov vedennia biznesu v Ukraini ta postsotsialistychnykh derzhavakh Yevropeiskoho Soiuzu / A. Yu. Arsenenko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: <http://www.nbuv.gov.ua/portal> [in Ukrainian]
3. Ivashchuk O.I. Pozytsionuvannia krain u svitovykh reitynhakh za osnovnymy oznakamy rivnia vidkrytosti ekonomiky / O. I. Ivashchuk // Visnyk Khmelnytskoho universytetu. - 2009. - #1. -S. 69 – 75. [in Ukrainian]
4. Hrebinichenko O. Yu. Mizhnarodni reitynhy derzhavy yak faktor zovnishnikh informatsiinykh vplyviv / O. Yu. Hrebinichenko // Nova paradyhma. – 2008. – # 76. – S. 151–163. [in Ukrainian]
5. Shchurko O. Chynnyky formuvannia mizhnarodnoho obrazu derzhavy: pryntsyipy klasyfikatsii: materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii [Politychna nauka v Ukraini: stan i perspektyvy], (Lviv, 10-11 travnia 2007 r.) / TsPD LNU im. I. Franka, M. Polishchuk, L. Skochylias, L. Uhryn, 2008. - 308 s. [in Ukrainian]
6. Chernukha I. Zi svitu po reitynhu . Imidzh Ukrainy / I. Chernukha. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2009/08/24/169238> [in Ukrainian]
7. The Global Competitiveness Report 2012-2013 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu do statii: http://www3.weforum.org/docs/CSI/2012-13/GCR_Rankings_2012-13.pdf
8. Index of Economic Freedom – 2013 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii: <http://www.heritage.org/index/ranking>
9. Ease of Doing Business Index 2012 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii : <http://www.doingbusiness.org/rankings>
10. Index of Globalization – 2013 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii : http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/rankings_2013.pdf
11. Human Development Index – 2013 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii : <http://hdr.undp.org/en/statistics/>
12. Corruption Perceptions Index – 2012 / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do statii : <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>
13. Kupryniuk S. Otsinka konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy / S. Kupryniuk // Aktualni problemy ekonomiky. – 2011.- #1. 110s. [in Ukrainian]

Рецензія/Peer review : 7.7.2013 р. Надрукована/Printed :18.8.2013 р.

УДК 331.1

Г.В. СКИБА, К.М. СКИБА
Хмельницький національний університет

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ЩОДО ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

У статті розкривається поняття і значущість людського потенціалу для суспільства, досліджуються показники якості людського потенціалу України і, зокрема, його демографічна складова в умовах євроінтеграції. Пропонується запровадження іноземного досвіду щодо покращення державного регулювання системи якості людського потенціалу.

Ключові слова: людський потенціал, індекс людського розвитку, глобалізація, сталий розвиток, євроінтеграція, соціальна політика, демографічна складова, державне регулювання.

Н. SKYBA, К. SKYBA
Khmelnytsky National University

CONTEMPORARY ASPECTS OF UKRAINIAN HUMAN DEVELOPMENT DEMOGRAPHIC COMPONENT IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION: IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE

The definition to the notion "human development" and its meaning for the society have been disclosed. The human development quality characteristics in Ukraine and its demographic component in the process of Europe integration in particular have been investigated. The implementation of international experience for improving the state management of human development quality system has been suggested.

Key words: human development, human development index, delegation, sustainable development, European integration, social policy, demographic component, state management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Аналіз людського потенціалу країни як фактору соціально-економічного та технічного прогресу в умовах інтеграції України до ЄС є особливо актуальним для України, оскільки людина не лише головний рушій, а й головний критерій цивілізаційного прогресу.

Людський потенціал має ключове значення для розвитку країни, оскільки він безпосередньо впливає на характер суспільних відносин, забезпечуючи позитивні перетворення в соціально-економічній та політичній сферах. Роль людського потенціалу, якості населення багаторазово збільшується з огляду на системну демографічну кризу та хвилю депопуляції, що охопила чи не всі розвинуті країни світу. Україна також вступила у цей період свого розвитку. Спрямованість України на європейську інтеграцію обумовлює необхідність використання нових підходів до формування взаємовідносин в суспільстві на основі наближення діяльності органів влади та органів місцевого самоврядування до потреб і запитів людей. Впровадження світових та європейських стандартів у діяльність владних установ країни зумовлює необхідність вирішення проблеми наукового обґрунтування нових підходів до удосконалення суспільних відносин з урахуванням людського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи дослідження особливостей людського потенціалу розглядаються переважно у працях іноземних науковців. Основні положення, які пояснюють сутність людського потенціалу, містяться у наукових працях П. Бурдье, К. Гельвеція, А. Гільяно, Д. Лейбсона, Б. Носко, Ю. Сіміонова, С. Творогової, Ф. Фара та інших. Проблеми розвитку людського потенціалу в Україні,

починаючи з середини 90 – х років XX ст., вивчають вітчизняні науковці: В. Близнюк, Д. Богиня, О. Бородіна, В. Гесць, О. Грیشнова, С. Задорожна, В. Куценко, Е. Лібанова, С. Мочерний, І. Петрова, В. Ушенко, А. Чухно та інші.

Оцінюючи рівень розробленості проблеми посилення державного впливу на розвиток людського потенціалу, слід зазначити, що в Україні бракує комплексних досліджень у цьому напрямку. Державно-управлінський аспект проблеми більшість авторів розкриває, здебільшого, опосередковано, надаючи перевагу розгляду окремих форм людського потенціалу.

Формулювання мети статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці методичних підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення сприятливих умов розвитку, накопичення та використання людського потенціалу в Україні відповідно до стандартів ЄС. Її досягнення зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- узагальнити теоретичні підходи щодо з'ясування сутності людського потенціалу як явища та визначення відповідної термінології;
- дослідити методикку визначення основних показників якості людського потенціалу;
- проаналізувати тенденції розвитку людського потенціалу в європейських країнах та перспективи України щодо набуття членства в Євросоюзі з метою розбудови соціально-орієнтованого демократичного суспільства;
- дослідити демографічну ситуацію в Україні, визначити стан та тенденції;
- дослідити механізм державного регулювання системи відтворення людського потенціалу;
- проаналізувати соціальні аспекти державного регулювання в зміцненні людського потенціалу на прикладі іноземного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних ознак сучасного розвитку країни є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік. В українському суспільстві панують два погляди на глобалізацію: оптимістичний і песимістичний. З позиції першого, світ стає єдиним, формується новий світовий порядок, прискорюється суспільний прогрес. З позиції іншого, глобалізація веде до загострення суперечностей між країнами з різним ступенем економічного розвитку [1].

Складовою глобалізаційного процесу є євроінтеграційний вибір України. За дослідженням Центру Разумкова, проведеним з 29 вересня по 4 жовтня 2011 р., 51,2 % українців позитивно ставляться до асоціації з ЄС, 30,3% – негативно, 18,6% – не визначилися. Аналогічні дослідження у 2002 р. характеризувалися такими цифрами, відповідно: 65,1%; 12,9%; 22,0% (рис. 1).

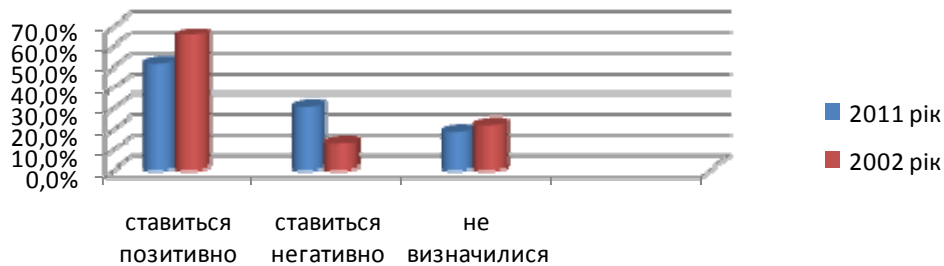

Рис. 1. Ставлення українців до асоціації з ЄС

Джерело: Результати досліджень центру Разумкова, вересень-жовтень 2011 р.

Як бачимо, з одного боку, більшість опитаних схвалює європейський вибір держави, а з іншого, кількість заперечень стала за цей період більшою майже у 2,5 рази.

Розвиток ринкової економіки в Україні супроводжується глобальними перетвореннями. Рушійною силою цих перетворень є людина, її особисті інтереси та умови їх ефективної реалізації. Все інше в соціально-економічному середовищі виступає вторинним. За даними Всесвітнього банку реконструкції і розвитку 84% національного багатства будь-якої країни становлять людські ресурси, решта припадає на виробничий компонент. Саме тому необхідною умовою розвитку соціально-економічної сфери є вивчення людського потенціалу.

Ключовими термінами у словосполученні «людський потенціал» є поняття «людина» і «потенціал», які потребують певного термінологічного усвідомлення. Тобто, поняття «людський потенціал» як категорія, представляє собою внутрішню потенційну властивість людини, наявні у даний момент чи в майбутньому людські можливості, які можуть бути використані в будь-який момент у сфері суспільно-корисної діяльності для досягнення поставленої мети. Людський потенціал залежить: по-перше, від умов його відтворення; по-друге, від умов його формування і розвитку; по-третє, від умов його реалізації [2].

Необхідно відзначити, що людський потенціал має ряд характерних властивостей (особливостей), які необхідно враховувати при його розумінні. Серед них слід окреслити такі: людський потенціал є головною цінністю сучасного суспільства, а також основним чинником людського розвитку; формування людського потенціалу вимагає значних витрат як від самого індивіда, так і від суспільства в цілому; людський потенціал – це генетично закладені природою та здобуті протягом життя сукупні можливості та здібності особистості; людський потенціал протягом свого життя не тільки накопичується, але і піддається зношенню, як фізичному, так і моральному. Застарілими стають з часом знання індивіда [3].

Отже, людський потенціал – це соціально-економічна категорія, що характеризує не тільки сукупні можливості, наявні і накопичені людиною запас генетично закладених природою обдарувань, здібностей, здоров'я, навичок, мотивацій, але й всі отримані знання та вміння людей, здатність до праці; фізичні, психологічні,

світоглядні, соціальні, культурні риси і виробничі та творчі здібності, які реалізуються й можуть бути реалізовані в процесі відтворення матеріальних і духовних цінностей в суспільстві [2].

Системна криза трансформаційного періоду призвела до погіршення всіх складових людського розвитку в Україні, зумовлюючи формування нових соціальних викликів для суспільства. В умовах падіння загального рівня життя погіршується стан здоров'я населення, знижується якість та доступність освітніх та медичних послуг, загострюються проблеми соціального середовища.

Своєрідним індикатором соціально-демографічного стану країни є так званий індекс людського розвитку (ІЛР). Засновниками концепції про людський розвиток вважають вчених-економістів Махбуб-уль-Хака (Пакистан) і Амартію Сен (Індія), які разом із іншими дослідниками проблем розвитку заклали їх теоретичні основи.

У концепції людського розвитку головним елементом є людський потенціал, який визнається не засобом досягнення добробуту людей, а обов'язковим компонентом їх добробуту.

ІЛР є сумарним показником людського розвитку. Він вимірює середній рівень досягнень в країні по трьох основних вимірах людського розвитку: тривалого і здорового життя (здоров'я), доступу до знань (освіта) і гідного рівня життя (дохід).

Тривале і здорове життя вимірюється тривалістю життя. Доступ до знань вимірюється середньою кількістю років освіти дорослих, яка є середньою кількістю років освіти, отриманої за життя людини у віці від 25 років і старше, і очікуваною тривалістю навчання для дітей шкільного віку, що дорівнює загальній кількості років навчання дитини шкільного віку, на які вона може розраховувати при незмінності загальноприйнятого вікового охоплення шкільного навчання протягом життя дитини. Рівень життя вимірюється валовим національним доходом (ВНД) на душу населення, що визначається в дол. США.

До країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу за Доповіддю ООН 2012 року належать 42 країни, з них: Норвегія (1 місце), Австралія (2), США (3), Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, Естонія, Греція, Барбадос(42). У цій групі середня тривалість життя коливається від 78 до 83 років, рівень ВВП на душу населення – від 17 до понад 80 тисяч доларів, тривалість навчання – від 13 до 20 років.

На початку 90-х років за ІЛРП Україна займала 45 місце, у 1995 році – 102 місце серед 172 країн, з 1997 по 1999 роки серед 162 країн відповідно займала 91, 78 та 74 місця; у 2000 році наша держава посіла 80 місце; у 2003 році Україна по рейтингу займала 75 місце серед 175 країн, а у 2004 році – 70 місце серед 177 країн світу. У звіті щодо людського розвитку, оприлюдненому Програмою розвитку ООН 2010 року, Україна посідала 69 місце зі 169 країн і потрапила в групу держав з високим рівнем розвитку людського потенціалу. У цій групі Україну випередили Білорусь (61 місце), Росія (65 місце), Казахстан (66), Азербайджан (67) [3].

У 2012 році за Доповіддю ООН Україна зайняла 78 місце з потенціалом в 0,740 бала серед 187 країн і також попала в групу країн з високим рівнем ІЛРП. Очікувана тривалість життя в Україні – 68,8 років, рівень освіченості населення складає 99,7%, за межею бідності – 2,2% населення. Україна у цій групі перебуває нижче від Білорусі (61 місце), Росії (65 місце), Казахстану (66 місце), Азербайджану (67 місце). Знаходження України в групі держав з високим рівнем ІЛРП пояснюється доволі вагомим показником освіченості населення. Якщо розглядати доходи населення та сферу здоров'я, то Україна значно відстає від розвинених країн. Зниження показників людського розвитку в Україні у майбутньому можуть стати головною перешкодою для економічного розвитку держави, бо інвестиції в людський капітал за останніми даними ІЛРП є мінімальними, навіть втрачають власні позиції, що були досягнуті за останні роки. За період з 1990 року (коли почали готуватися доповіді за ІЛРП) ситуація погіршилася у 18 країнах світу, шість з яких є колишніми радянськими республіками, у тому числі і Україна. Показники Індексу людського розвитку

України за 2012 рік та деяких інших країн представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники Індексу людського розвитку України за 2012 рік та деяких інших країн

Назва країни	Значення ІЛР	Рейтинг країни за ІЛР	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Очікувана тривалість навчання (років)	Середня тривалість навчання (років)	ВНД на душу населення за ПКС (дол.США)
Україна	0,740	78	68,8	14,8	11,3	6428
Норвегія	0,955	1	81,3	17,5	12,6	48688
Німеччина	0,920	5	80,6	16,4	12,2	35431
Франція	0,893	20	81,7	16,1	10,6	30277
Італія	0,881	25	82,0	16,2	10,1	26158
Великобританія	0,875	26	80,3	16,4	9,4	32538
Угорщина	0,831	37	74,6	15,3	11,7	16088
Польща	0,821	39	76,3	15,2	10,0	17776
Російська Федерація	0,788	55	69,1	14,3	11,7	14461
Румунія	0,786	56	74,2	14,5	10,4	11011

Джерело: Доповідь про людський розвиток ПРООН 2013 року: "Піднесення Півдня: людський прогрес у багатоманітному світі". Електронний ресурс <http://hdr.undp.org>

Як і в дослідженнях попередніх років, перше місце за ІЛР посідає Норвегія (показник індексу 0,955). 3

наших сусідів у Росії 55-те місце (0,788), Польщі — 39-те (0,821), Угорщини — 37-ме (0,831), Румунії — 56-те (0,786).

Статистична інформація щодо динаміки ІЛР України за 1990-2012 роки представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка ІЛР України за 1990-2012 роки

Роки	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Очікувана тривалість навчання (років)	Середня тривалість навчання (років)	ВНД на душу населення за ПКС (дол. США)	Значення ІЛР
1990	69,8	12,5	9,1	8252	0,714
1995	67,9	11,9	10,4	3535	0,67
2000	67,4	12,7	10,7	3585	0,673
2005	67,5	14,2	11,1	5520	0,718
2010	68,2	14,8	11,3	5938	0,733
2011	68,5	14,8	11,3	6210	0,737
2012	68,8	14,8	11,3	6428	0,740

Джерело: [4].

Україна має значні перспективи щодо підвищення рівня ІЛР. Про це свідчать показники очікуваної тривалості навчання та очікуваної тривалості життя. За період з 1990 до 2012 рр. значення ІЛР України зросло з 0,714 до 0,740, або на 3,6%.

Рис. 2. Динаміка показників ІЛР України за 1990-2012 роки

Джерело: побудована автором за статистичними матеріалами [4].

базовою категорією при формуванні вітчизняної державної політики.

На сучасному етапі Україна одночасно намагається лавірувати між Європою та Росією, адже російський вектор відіграє не останню роль в політиці України. Процес реалізації стандартів ЄС затягнутий в Україні і неможливий через складний законотворчий процес.

Також, не на останньому місці, вплив Росії на формування політики України, що ускладнює вибір між Заходом та Сходом. Основною причиною цього є загроза втрати російського ринку збуту українських товарів.

Українське суспільство неготове сприймати Європу з її стандартами, рівнем життя та розвитку, адже ми зовсім різні. Ми без ЄС європейська країна, яка має право свого вибору на існування.

Отже, враховуючи всю складність проблеми євроінтеграції, потрібно врахувати всі «за» і «проти», і з розумінням ставитись до цієї проблеми. Так, Європа несе в собі осередок розвитку і перспектив майбутнього. З іншої ж сторони, не останню роль у виборі України має займати питання співпраці з Росією, яке піднімається останнім часом доволі часто [4].

Більш детально зупинимось на одній із складових якості людського потенціалу – демографічній. Сучасні демографічні процеси в Україні впливають на якість та кількість економічно активного населення – тієї частини населення, яка пропонує свою працю для виробництва товарів і надання різноманітних послуг. Тенденцією останніх років стало скорочення кількості такого населення в Україні. Загальні показники демографічної ситуації представлені у табл. 3.

Таблиця 3

Показники динаміки демографічної ситуації України за 2000-2012 роки (тис. осіб)

Роки	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальна чисельність населення	49429,8	46646,0	46372,7	46143,7	45962,9	45778,5	45633,6
Народжуваність	385,1	472,7	510,6	512,5	497,7	502,6	508,3
Смертність	758,1	762,9	754,5	706,7	698,2	664,6	662,8
Кількість економічно активного населення	22830,80	22322,30	22397,40	22150,30	22051,60	22056,90	22011,50

Джерело: [4].

Найбільшими демографічними проблемами в Україні нині є низький рівень народжуваності, значні темпи смертності, швидке старіння населення і слабкокеровані міграційні процеси, що порушують демографічний баланс в нашій державі. Так, за даними Всесоюзного перепису населення 1989 р., в Україні проживало 51,45 млн. осіб. До середини 1992 р. кількість населення продовжувала зростати і сягнула 52 млн. 224 тис. осіб, що забезпечувалося репатріацією. Динаміка загальної кількості населення України до кількості її економічно активного населення за період 2000-2012 р.р. представлена на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка загальної кількості населення України до кількості її економічно активного населення за 2000-2012 роки

Джерело: побудована автором на основі статистичних даних [4].

Рис. 4. Динаміка народжуваності та смертності в Україні за 2000-2012 роки

Джерело: побудована автором на основі статистичних даних [4].

Згідно з прогнозами Інституту демографії та соціології, якщо нинішня тенденція збережеться, то до 2026 р. чисельність населення України складатиме приблизно 36 млн осіб за умов різкого зменшення кількості працездатних громадян.

Специфіка змін у рівні та моделі народжуваності в Україні у період її незалежності полягає в їх зумовленості сумісним впливом кризових суспільно-економічних явищ трансформаційного періоду (1990-х років) з явищами, притаманними вищезгаданому сучасному етапу демографічного розвитку, настання якого у країні прискорилося внаслідок посиленого імпорту нових соціальних та економічних інститутів, взірців поведінки (у т. ч. у шлюбно-сімейній сфері), притаманних країнам з розвинутою ринковою економікою.

Основна частка (73%) передчасної смертності зосереджена у відрізку працездатного віку. В Україні, як і в країнах колишнього соціалістичного табору, рівні передчасної смертності є значно вищими (більш як у два рази), ніж у країнах ЄС.

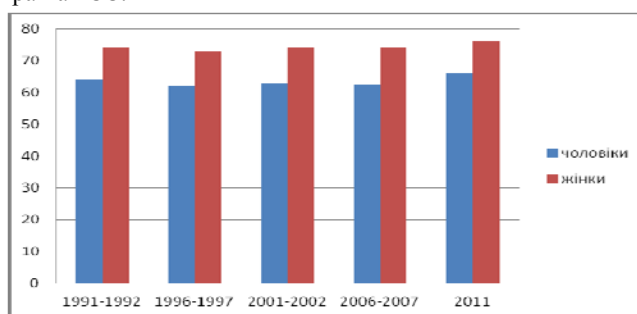

Рис. 5. Середня очікувана тривалість життя при народженні чоловіків та жінок (роки)

Джерело: побудована автором на основі статистичних даних [4].

переходом і модернізацією процесу смертності, для подовження тривалості життя, передусім за рахунок зниження передчасної смертності населення.

Світова спільнота наприкінці ХХ століття визначила два головні пріоритети суспільного розвитку: забезпечення розвитку людського потенціалу як основної мети і головного чинника розвитку; забезпечення сталого розвитку як безальтернативної умови подальшого розвитку людської цивілізації (конференція ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [6].

Спостерігається тенденція до скорочення кількості населення, відповідно скорочується і кількість економічно активного населення України. Економічна криза в країні спричинила різкий спад народжуваності та підвищення смертності. Показники динаміки народжуваності та смертності України представлені на рис. 4.

В Україні останніми роками майже в 1,5 рази помирало людей більше ніж народжувалося. Нинішній рівень народжуваності не забезпечує зміни покоління батьків поколінням дітей навіть наполовину. В Україні спостерігається висока, порівняно з економічно розвинутими країнами, передчасна смертність. Стандартизований коефіцієнт смертності населення в Україні удвічі вищий, ніж в країнах Європейського Союзу і, як наслідок цього, відставання більш ніж на 10 років від економічно розвинутих країн за показником середньої очікуваної тривалості життя. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я в Європі люди живуть набагато довше, ніж у нас. Для порівняння: в Німеччині, Великобританії, Фінляндії і Греції – 79 років; у Франції, Норвегії та Іспанії – 80, а у Швеції, Італії, Ісландії і Швейцарії – 81 рік, довше всіх живуть мешканці Японії – 82 роки.

Надсмертність українських чоловіків ілюструє відмінність у середній очікуваній тривалості життя чоловіків та жінок (рис. 5). Порівняно з жінками, чоловіки мають набагато нижчі шанси не вмерти передчасно. Навіть з огляду на певне зниження смертності останніх років, розрив у ризику настання передчасної смерті з співгромадянками вражає [5].

Одним із очікуваних результатів Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012-2020 рр. є формування у населення відповідального ставлення до свого здоров'я.

Таким чином, на сучасному етапі Україна має істотні резерви, обумовлені епідеміологічним

Для України проблеми людського та сталого розвитку на сучасному етапі є невирішеними, незважаючи на їх актуальність і визначені цивілізаційні пріоритети. Структурною основою сталого розвитку виступають екологічна, соціальна й економічна складові. Системне їх узгодження є актуальним і складним завданням. Взаємозв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження рівних прав сьогоденних і майбутніх поколінь на наявність і використання природних ресурсів, потребує досягнення справедливості під час розподілу матеріальних благ між людьми та надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам суспільства. Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на конструктивні суспільні відносини.

Програма економічних реформ на 2010-2014рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», яка була розроблена Комітетом з економічних реформ при Президенті України та введена в дію Розпорядженням Кабінету міністрів України «Про виконання Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» №1724 – р від 23 червня 2010 р. охоплює широкий набір стратегічних перетворень, метою яких є побудова сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної й ефективної системи державного управління, і зрештою – на підвищення добробуту українських громадян [7].

З метою забезпечення виконання заходів, визначених Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" президент України щорічно затверджує Національний план дій. Так, Указом президента України В. Януковича від 12 березня 2013 року за № 128/2013 було затверджено Національний план дій на 2013 рік, в якому були окреслені стратегічні пріоритети модернізації соціальної політики України, що ґрунтуються на створенні умов для функціонування та розвитку людського потенціалу, забезпечення прагнень громадян до формування суспільного добробуту, що передбачає [8]:

- досягнення нової якості життя на основі підвищення рівня добробуту населення, подолання майнової нерівності та крайніх форм бідності;
- гармонізацію людського та природного середовища, підтримку сім'ї, сприяння вихованню та народженню дітей;
- формування здорового способу життя, розвиток фізичної культури та спорту;
- запобігання соціальному сирітству, подолання дитячої безоглядності та безпритульності;
- усунення всіх форм насильства щодо дітей та молоді;
- формування суспільств знань, де знання та можливості їх практичного застосування стануть важливим засобом самореалізації й розвитку особистості, ключовим чинником людського розвитку;
- сприяння соціальній активності громадян, становленню громадянського суспільства.

Названі проблеми є суттєвою перешкодою нарощування людського потенціалу, тому за таких умов актуалізується проблема впливу держави на процеси його нарощування у світлі загроз людському розвитку та економічній безпеці.

Однією з функцій сучасної держави є усунення вад ринкового саморегулювання, що дає підстави запускати механізм державного регулювання процесів відтворення та нарощування людського потенціалу.

Механізм державного регулювання системи відтворення людського потенціалу виступає конкретною формою прояву процесів реалізації соціально-економічних та організаційно-економічних відносин у суспільстві. Тобто його сутність і зміст визначаються реальним соціально-економічним становищем.

Всі заходи держави щодо відтворення людського потенціалу можна умовно поділити на групи, та виділити окремі напрямки, які мають як кількісну, так і якісну компоненти. Зміна чисельності та вікового складу населення, насамперед, призведе до структурних зрушень у складі населення. Тому в рамках Концепції конкурентоспроможності людського потенціалу суттєве значення відводиться політиці заохочення замісної міграції, запобігання масовій еміграції, підвищення народжуваності, зниження передчасної смертності. Якісними компонентами можна вважати трансформацію системи освіти, формування та поширення стандартів здорового способу життя, профілактику захворювань, формування позитивного соціально-політичного клімату в суспільстві [2].

Таким чином, сучасні процеси відтворення людського потенціалу проходять на основі використання об'єктивних економічних законів, а їх здійснення забезпечується механізмом державного регулювання відтворення людського потенціалу, від взаємодії елементів якого залежить результативність накопичення людського капіталу.

На початку ХХІ ст. домінуючий вплив на розвиток практично всіх економічно та соціально розвинутих країн здійснюють соціальні фактори, які охоплюють усі сфери економіки і в результаті призводять не тільки до зміни критеріїв суспільних потреб та домінуючих видів економічної діяльності, а й до трансформації загальнолюдських цінностей, підвищення людського потенціалу.

Загалом, наука державного управління розрізняє принаймні чотири характерні моделі реалізації соціальних функцій сучасних держав: північноамериканську (США, Канада), японську (Японія, Південна Корея), європейську континентальну (ФРН, Австрія, Швейцарія, Франція тощо) та скандинавську (Швеція, Данія, Норвегія та Фінляндія), певним різновидом якої є, так звана, «шведська модель».

Компаративний аналіз цих моделей для науки та практики державного управління в Україні має очевидну нагальність з огляду на наявність тісного зв'язку визначеної теми із науковими та практичними завданнями щодо реформування системи соціальних функцій української держави, які сьогодні стоять перед політичною, управлінською та науковою спільнотою [3].

Так, метою соціальної функції держави ліберального типу, до якого відносяться англосаксонські держави та Японія, є зниження рівня бідності шляхом запровадження «адресної допомоги», що характеризується намаганням держави відділити соціальну функцію від вільного ринку.

Більшість держав Західної Європи характеризуються застосуванням шляхом запровадження певних компенсацій системи так званої «бісмарковської (консервативної) системи» соціального страхування, метою якої є збереження такого життєвого рівня, якого індивіди досягли у період своєї працездатності.

Окремо виділяється група держав, які становлять «скандинавську систему» або «соціал-демократичну», метою соціальної політики якої є перерозподіл доходів, що характеризується зрівняльним підходом до соціальної допомоги. Потрібно зазначити, що у сучасній науковій літературі існує думка щодо того, що всі скандинавські держави засновані на спільній моделі, яка характеризується інституційним підходом і нерозривно пов'язується з традиціями соціал-демократичного управління. Центральним елементом цієї тези є не тільки їх територіальна близькість та історична синонімічність розвитку, а й уніфікована законодавча база, що, в свою чергу, призводить й до уніфікації соціальних функцій цих держав. В першу чергу, це прослідковується у конституційних актах.

Таким чином, дослідження закономірностей і особливостей становлення соціальної функції скандинавських держав, виокремлення рушійних факторів формування ефективної моделі і механізмів регулювання інтересів різних суспільних груп і верств населення, за умов адаптації до українських умов, можуть сприяти створенню нової парадигми соціальної політики в Україні, основними критеріями якої мають стати:

- перетворення соціальних видатків на інвестиції у суспільство, результатом яких має стати неінфляційне зростання обсягів виробництва та числа робочих місць, а також політична й соціальна стабільність;
- узгодження видатків на соціальні програми із сукупними обмеженнями щодо формування державного бюджету;
- встановлення оптимального співвідношення між обов'язками приватного і державного секторів економіки в процесі задоволення суспільних потреб;
- визначення першочергових пріоритетів у сфері зайнятості, а також стимулювання людського потенціалу як самодостатньої мети та складової частини підвищення ефективності взаємодії триади «державо-ринково-суспільство».

Очевидно, що цей підхід вимагає визначення чітких критеріїв щодо встановлення чіткої межі між функціями держави і ринку. Для України цей напрямок є актуальним і важливим ще й тому, що разом з визначенням функцій держави, що й досі залишається на шаблях перехідного періоду та в умовах трансформаційних процесів, з'являється реальна нагода розкрити залежність, насамперед, від визначення суті і соціального призначення держави, історичних та ментальних особливостей, геополітичних факторів, науково – технічного прогресу та міжнародних відносин тощо.

Отже, найбільш перспективною для українських реалій є адаптація в умовах вітчизняних державно-владних відносин «скандинавської» моделі реалізації соціальних функцій держави. При цьому, процес переходу до такої моделі має відбуватися не шляхом «зменшення» ролі держави, а шляхом радикальної трансформації її функцій, насамперед, соціальної. Адже, виключно механічне «зменшення» ролі держави не тільки є недостатнім, але часто призводить до втрати державою її основних функцій, які є необхідними і визнаються усіма теоретиками та практиками науки державного управління, як характерні ознаки соціально-демократичної моделі:

- по-перше, соціальний захист є безперервним, всебічним, адекватним соціальним ризикам та охоплювати усі сфери життя індивіда;
- по-друге, соціальна функція держави спрямовується на згладжування соціальних нерівностей для всіх верств населення, зокрема, кожен індивід повинен мати можливість отримати освіту, професійну кваліфікацію та гідну заробітну плату, іншими словами – стати членами суспільства, спроможним забезпечити собі гідне життя своєю працею.

Очевидно, що реалізація цієї базової ідеї потребує досягнення високого рівня національної солідарності та політичної волі всієї системи державної влади щодо забезпечення рівного захисту усіх членів суспільства, зокрема шляхом відносного зниження рівня гіперзростаючого добробуту деяких окремих категорій громадян.

Висновки результатів дослідження. Отже, у роботі узагальнено теоретичні підходи щодо з'ясування сутності людського потенціалу, виокремлено його структурні особливості та функціональні характеристики. Проведено аналіз якості людського потенціалу України і деяких європейських країн, в результаті якого було встановлено, що за індексом розвитку людського потенціалу Україна потрапила у групу країн з високим рівнем цього показника. Проаналізовано демографічну складову ІЛР, оскільки вона є визначальною у показнику якості людського потенціалу. Тенденцією останніх років стало скорочення населення в Україні і відповідно скорочується економічно активне населення – щороку майже вдвічі помирає людей більше, ніж народжується. Ще однією негативною стороною демографічної ситуації країни є прискорене старіння населення на тлі низької народжуваності, що і надалі буде суттєво впливати на якість і кількість людського потенціалу. Таким чином в державі слід провести ряд соціальних реформ для покращення демографічної ситуації. Запропоновано зміцнити складові людського потенціалу на прикладі іноземного досвіду за допомогою впровадження "скандинавської" моделі реалізації соціальних функцій держави та моделей реалізації соціальної політики.

Перспективи подальших розвідок. Подальшими шляхами наших наукових пошуків є вивчення впливу євроінтеграційних процесів на зайнятість населення України та його міграцію.

Література

1. Гець В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні / В.М. Гець // Демографія та соціальна економіка. – № 1 (15), 2011. – С. 3-23.
2. Бородіна О. Людський потенціал як основне джерело економічного зростання / О. Бородіна // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 45 – 52.
3. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.; за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. - К. : НСД, 2014. – 576 с.
5. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012 – 2020 рр. (проект)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20110706_1.html

6. Delegation of the European Union to Ukraine (Представництво Європейського Союзу в Україні)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/index_en.htm.

7. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», версія для обговорення від 2 червня 2010 року.

8. Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013#n22>

References

1. Heiets V.M. Naslidky demografichnykh vykykiv dlya ekonomichnoho zrostantia v Ukraini / V.M. Heiets // Demografiya ta sotsialna ekonomika. – # 1 (15), 2011. – S. 3-23.

2. Borodina O. Liudskiy potentsial yak osnovne dzherelo ekonomichnoho zrostantia / O. Borodina // Ekonomika Ukrainy. – 2008. – # 7. – S. 45 – 52.

3. Libanova E. M. Liudskiy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demografichni chynnyky modernizatsii natsionalnoy ekonomiky (kolektyvna monografiya) / Libanova E.M., Makarova O.V., Kurylo I.O. ta in.; za red. E.M. Libanovoi. – K. : In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V.Ptukhy NAN Ukrainy, 2012. – 320 s.

4. Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2013 rotsi. Shchorichne poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoyi Rady Ukrainy. - K. : NISD, 2014. – 576 s.

5. Kontsepsiya Zahalnodержavnoyi prohramy «Zdorovia 2020: ukrainskyi vymir» na 2012 – 2020 rr. (proekt) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20110706_1.html

6. Delegation of the European Union to Ukraine (Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/index_en.htm.

7. Prohrama ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava», versiiia dlia obhovorennia vid 2 chervnia 2010 roku.

8. Natsionalnyi plan diy na 2013 rik shchodo vprovadzhennia Prohramy ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013#n22>

Рецензія/Peer review : 23.7.2013 р. Надрукована/Printed :24.9.2013 р.

УДК 339.5

О.В. ЯКОВЕНКО

Державний науково-дослідний інститут митної справи

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРОК МИТНИМИ ОРГАНАМИ ФРН

В статті досліджено досвід проведення митного аудиту Федеральним митним управлінням Німеччини. Проаналізовано види та зміст перевірок, що здійснюються митними органами, права та обов'язки перевіряючих осіб та представників підприємства. Розглянуто порядок перевірки та наявні обмеження при реалізації окремих етапів перевірки.

Ключові слова: митний аудит, ФРН, перевірка преференцій, зовнішній аудит, алгоритм перевірки.

O. YAKOVENKO

State scientific research institute of customs affairs

THE MAIN PRINCIPLES OF CUSTOMS INSPECTIONS IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Abstract - This article summarizes the experience of customs audit Federal Customs Department in Germany. Notion found out audits carried out by the customs authorities of the State, the nature and direction of each of the key types of inspections. Based on current recommendations of postaudit customs authorities built a general scheme of checks. Analysis of the rights and duties of officials supervising bodies and companies in the course of their conduct. For each of the stages of documentary checks established by legislation limiting the terms and conditions of the. Separately highlighted display position of the company on the audit results, discussion and consideration of the report of the inspection.

Keywords: Customs audit, Germany, checking preferences, external audit, the algorithm checks.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Зростання обсягів та різновидів міжнародної торгівлі, підвищення її ролі у міжнародних економічних відносинах обумовило необхідність узгодження дій усього світового співтовариства з метою усунення бар'єрів при законному переміщенні товарів через митні кордони держав та посилення контролю за рухом небезпечних продуктів, речовин чи матеріалів. Одним із документів, який спрямований на вирішення таких завдань є Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція), що розглядає аудит як один із рекомендованих методів роботи для митних органів країн, що до її підписали.

Приєднавшись до цієї конвенції Україна долучилась до кропіткої роботи спрямованої на усунення розбіжностей у митних правилах і процедурах, що можуть перешкоджати розвиткові міжнародної торгівлі та інших видів міжнародного обміну. У зв'язку з цим важливим є аналіз стандартів ЄС в цілому та окремих держав-учасниць щодо застосування митного аудиту, що обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Науковий пошук в сфері митного контролю, у тому числі у контексті вивчення та впровадження європейського досвіду митного аудиту, здійснювали І. Бережнюк, А. Берзан, О. Борисенко, О. Вакульчик, В. Васильєва, К. Йова, О. Гончарук, О. Грачова, О. Гребельник, І. Губіна, Ю. Дубко, Н. Жанарбаєва, Т. Єдинак, В. Єдинак, Н. Єсипчук, М. Каленський, О. Кнішек, С. Коляда, Л. Копцева, Є. Корнієнко, О. Ларіонов, Б. Літовченко, В. Науменко, Н. Осадча, П. Пашко, Л. Пісьмаченко, Я. Прокопенко, С. Терещенко,